

PROFESSIONAL TA'LIMDA TA'LIM-TARBIYAVIY ISHLARNI RIVOJLANTIRISHDA
O'QITUVCHILARDAGI PEDAGOGIK MAHORATNING O'RNI.

Davletova Manzura Nozorovna

*faxriy dossent, Xiva pedagogika kolleji O'quv-tarbiyaviy ishlar bo'yicha direktor
o'rinbosari*

“Har bir inson hayotda qanday yutuqqa erishgan bo'lsa, ularda qadrdon o'qituvchi va ustozlarining beqiyos hissasi borligini umrbod minnatdorlik bilan eslaydi. Shaxsan men o'qituvchi deganda – zamon bilan hamqadam bo'lgan jonkuyar, ziyoli shaxsni, maktab deganda – bilim va ma'rifat yog'dusi taralib turadigan, Uchinchi Renessans poydevori qo'yiladigan tabarruk maskanni ko'z oldimga keltiraman”.

Shavkat Mirziyoyev.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

Annotatsiya: *O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi hamda Prezidentimiz tomonidan qabul qilinayotgan har bir Qarorda barkamol avlod tarbiyasi va ularning kasbiy mahoratini avvalo ta'lim muassasalarida oshirib borishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Professional ta'limda ta'lim-tarbiyaviy ishlarini majmualari rejalashtirish axloqiy tarbiyaviyning samaradorligini oshiruvchi shartlardan biridir. Ta'limda ta'lim-tarbiyaviy ishlarini rejalashtirishning asosiy vazifasi ta'lim-tarbiya tadbirlarini ma'lum bir tizimga keltirish, aniq maqsadga yo'naltirish, tarbiyaviy jarayonda izchillik, uzviylik va ketma-ketlikni ta'minlash, o'quv-metodik ishlar, ilmiy tadqiqot va tarbiyaviy tadbirlar o'rastasidagi uzilishni bartaraf etish, talabalarni tarbiyalash sohasida ilg'or tajribalarni umumlashtirishdan iborat.*

Kalit so'zlar: *pedagog, ta'lim, bilim, ko'nikma, metod, tamoyill, individual, pedagogik faoliyat, pedagogik mahorat, shaxs, pedagogika va psixologiya, axloq, kasbiy faoliyat, burch, huquq, ijod.*

Hozirgi kunning talabi ta'lim sohasidagi rivojlanishining vazifalarini bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. O'qituvchilik sharaflidir, lekin juda murakkab kasbdir. Yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun pedadodik nazariyani egallashning o'zigina yetarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun-qoidalar, tamoyillar, umumlashtirilgan metodik g'oyalar bayon etiladi, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanadi. Kollej hayoti, amaliy pedagogik jarayon esa juda xilma-xil, murakkabdir. Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar ko'p uchrab turadi. Bu esa o'qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlikni va yuksak pedagogik mahorat hamda ijodkorlikni talab etadi. Biror kasbning haqiqiy ustasi bo'lish uchun kishida tabiiy qobiliyat, ma'lum jismoniy va ruhiy xislatlar, puxta tayyorgarlik, ayrim shaxsiy sifatlat

bo'lishi kerak. Pedagoglik kasbini tanlagan kishi avvalo sog'lom bo'lishi, so'zlarni to'g'ri va yaxshi talaffuz qila olishi, bosiq va asablari joyida bo'lishi, boshqalar bilan muomilada o'zini tuta olishi zarur. Shuningdek, bolalarni yoqtirish, ular bilan ishlashga mayli borlik, xushmuomilalik kuzatuvchanlik, keng fikrlay olish, tashkilotchilik, o'ziga va boshqalarga nisbatan talabchanlik kabi shaxsiy sifatlar mavjudligi ham kishining pedagogik ishga yaroqliligini ko'rsatadi.

Pedagogik faoliyat- yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun xalq, davlat oldida javob beradigan, bolalarga ta'lim- tarbiya berish ishi bilan shug'ullanadigan va bu ishga maxsus tayyorlangan odamlarning mehnat faoliyatidir. "Ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarining huquqiy maqomi 44-modda. Pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqi Tegishli ma'lumoti, kasbiy tayyorgarligi bo'lgan va ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega. Magistraturani tamomlagan shaxslar va diplomli mutaxassislar o'z mutaxassisligi bo'yicha pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega. Agar qonun hujjatlarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, pedagogik oliy ma'lumotga ega bo'lmagan shaxslarga qayta tayyorlash kurslaridan o'tganidan keyin ta'lim tashkilotlarida (bundan oliy ta'lim tashkilotlari mustasno) pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqi beriladi. Ishlab chiqarish ta'limi ustalari qayta tayyorlash kurslaridan o'tmasdan professional ta'lim tashkilotlarida pedagogik faoliyat bilan shug'ullanishga haqli. Zarurat bo'lganda professional ta'lim tashkilotlari ishlab chiqarish ta'limi ustalarini, shuningdek tegishli bilim hamda amaliy ko'nikmalarga ega bo'lgan, oliy ma'lumoti bo'lmagan boshqa mutaxassislarni amaliy va qo'shimcha mashg'ulotlarni olib borish uchun jalb etishi mumkin. 45-modda. Pedagog xodimlarning maqomi va ular faoliyatining kafolatlari Pedagog xodimlarning maqomi jamiyat va davlat tomonidan tan olinadi. Pedagog xodimlar ijtimoiy qo'llab-quvvatlanadi, o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirishi, ularning ijtimoiy maqomi va obro'sini oshirish uchun tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlar yaratiladi, shuningdek o'z huquq va qonuniy manfaatlarini amalga oshirish uchun kafolatlar beriladi. Ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarining huquqlari, sha'ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro'si davlat himoyasi ostida bo'ladi. Ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarining kasbiy faoliyatiga aralashishga, ta'lim oluvchilarning bilimlarini to'g'ri va xolis baholashga ta'sir ko'rsatishga, shuningdek ushbu pedagog xodimlarning xizmat majburiyatlarini bajarishiga to'sqinlik qilishga yo'l qo'yilmaydi",- deyiladi."Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda.

Shu o'rinda O'rta osiyoda yashagan allomalar yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash, shuningdek, o'qituvchilik odobiga ta'limotlarni ham yaratganlar.

A.N.al-Forobiy (873-930) o'z asarlarida har bir kishi munosib fuqaro bo'lishi uchun muayyan darajada ta'lim va tarbiya olishi lozim deb hisoblaydi. Ustoz shogirdiga zulm qilishga, shuningdek ,ko'p hollarda yon berishga intilmasligi darkor.Chunki ortiqcha zulm shogirdga ustozga nisbatan nafrat uyg'otadi. Agarda

shogird ustozini ko'nglini yumshoqligini payqab qolsa, bu hol ustozni mensimaslikka, oxir- oqibatda u beradigan bilimdan sovib ketishga olib keladi.

Forobiyning ta'kidlashicha, har bir kishining fe'l- atvoriga qarab tarbiya ikki usul-ixtiyoriy va majburiy usullar bilan amalga oshirilishi mumkin. Tarbiyalanuvchilar fan va hunarga moyillik bildirmasalar, ularga nisbatan rag'batlantirish usuli qo'llaniladi, aksincha, mabodo ular o'zboshimcha va itoatsiz bo'lsalar, majburiy usulni qo'llash mumkin. Pedagogik mahorat nima? Uning mohiyati nimalardan iborat? Ularni egallash uchun nimalarni bilish kerak? Hozirgi zamon pedagogikasi va psixologiyasi «pedagogik mahorat» tushunchasiga turlicha izoh beradi. Jumladan, “Pedagogik ensiklopediya”da ta'rif quyidagicha izohlangan: “O 'z kasbining mohir ustasi bo'lgan, yuksak darajada madaniyatli, o'z fanini chuqur biladigan, yondash fanlar sohasini yaxshi tahlil eta oladigan, tarbiyalash va o'qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis”. Ushbu ta'rifning mohiyatidan kelib chiqib o'qituvchining pedagogik mahorati tushunchasi mazmunini shunday izohlash mumkin:

1. Madaniyatning yuqori darajasi, bilimdonlik va aql-zakovatning yuksak ko'rsatkichi.

2. O 'z faniga doir bilimlarning mukammal sohibi.

3. Pedagogika va psixologiya kabi fanlar sohasidagi bilimlarni puxta egallaganligi, ulardan kasbiy faoliyatida foydalana olishi.

4. O'quv - tarbiyaviy ishlar metodikasini mukammal bilishi.

Pedagogik mahorat tizimi quyidagi o 'zaro bir-biri bilan bog'liq bo'lgan asosiy komponentlardan iborat:

1. Pedagogik insonparvarlik talablariga bo'ysunishi.

2. Kasbga oid bilimlarni boshqa fanlar bilan aloqadorlikda mukammal bilish.

3. Pedagogik qobiliyatga ega bo'lish.

4. Pedagogik texnika sirlarini puxta egallash. O'qituvchida pedagogik mahoratning rivojlanishida quyidagi omillar ro'l o'ynaydi:

- **O'qituvchining axloqiy fazilatlar** bu- o'qituvchi odobining mohiyati, axloqiy sifatlarda ifodalanadi. Umuminsoniy va milliy – axloqiy fazilarlat barcha kishilar, hamda kasb egalari, jumladan, o'qituvchi- tarbiyachilar uchun ham juda zarurdir. Axloqiy fazilatlar mehnat jarayonida kishining xulqi, fe'l- atvorini tartibga solib turuvchi qoidalar, normalar, mezonlar shaklida ifodalanadi. Axloq normalari davlatning turli qonunlari bilan amalga oshiriladigan huquq normalaridan farq qilib, ommaviy odat va namuna kuchi, jamoatchilikning fikri ta'sirida yuzaga keladi. Boshqacha qilib aytganda, ijtimoiy boqelik shaxs oldiga ma'lum axloqiy talablar qo'yadi, bu talablar axloq normasi, axloqiy fazilatlar shaklida ifodalanadi. Jamiyat o'z faoliyati va istiqboli uchun xizmat qiladigan axloq normalari, talablari, mezonlarini belgilaydi.

- **Yaxshilik qilish** – umuminsoniy axloqiy qadryatlar orasoda yaxshilik qilish fazilati muhim o'rin egallaydi. O'rta Osiyo xalqlarining qadimgi yodgorligi- “Avesto”da ezgu fikr, yaxshi so'z, yaxshi ishlar insoniy fazilatlar sifatida ulug'lanadi. Islom

ta'limotida boshqalarga yaxshilik qilish insonning tabiiy ehtiyoji bo'lishi kerakligi tushuntiriladi, ayniqsa, yosh bolalarga yaxshilik qilish juda qadrlanadi. O'qituvchi odobida yaxshilik fazilatiga pedagogik faoliyat bilan bog'liq holda, o'qituvchining yaxshiligi shaklida kiritiladi.

- **O'qituvchilik burchi** – umuminsoniy va milliy axloqda burch tushunchasi har bir kishining o'z vazifasini to'liq bajarishi, boshqalarga to'g'ri munosabatda bo'lishini ifodalaydi. Burchda shaxsning jamiyatga bo'lgan munosabati namoyon bo'ladi. O'z burchiga sodiqlik har bir kishiga obro', shon- sharaf keltiradi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida fuqarolarning huquqlari bilan bir qatorda burchlari ham belgilangan. O'zbekiston xalqining tarixiy, madaniy ma'naviy merosini avaylab asrash; atrof- tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish kabilar har bir fuqaroning burchidir.

O'qituvchi yosh avlodga ta'lim – tarbiya berish sohasidagi o'z burchini zo'rlik tufayli yuklatilgan majburiyat emas, balki, o'z hayotining ma'nosi, ishonch va vijdon da'vati deb hisoblaydi. O'qituvchining burchi aql bilan hissiyotning birligidan iborat.

- **O'qituvchilik mas'uliyati** – shaxs axloqini tavsiflaydigan belgilardan biri mas'uliyatdir. O'qituvchi zimmasiga bola shaxsini barkamol inson sifatida tarbiyalash mas'uliyati yuklanadi. Pedagog o'quvchilarga chuqur nazariy bilimlar berishi, uni hayotga, mehnatga tayyorlashi darkor. Shu bilan birga u boladagi mavjud layoqat va qobiliyatlarni payqab, unda mavjud bo'lgan ijobiy axloqiy fazilatlarni avaylab o'stirishi lozim.

- **O'qituvchilik sha'ni va qadr-qimmat** – umuminsoniy va milliy axloqning muhin belgilaridan biri insonlik sha'ni, qadr – qimmatidir. Kishining qadr- qimmat, avvalo, umumiy ishga qo'shayotgan hissasining salmog'i va sifati bilan belgilanadi. Insonning qadr- qimmat uning mansabi, kasbi- koridan ko'ra ham ko'proq o'z kasbini qanday bajarishiga, uning odobi va xulq – atvoriga bog'liq. Bu fazilat o'qituvchi odobida muallimning qadr- qimmat, sha'ni deb ataladi. U, avvalo, o'qituvchidan o'z ishining ustasi, kamtar bo'lishni, shu bilan birga pedagoglar va o'quvchilar jamoasida o'zini tuta bilishni talab etadi. Dars jarayonini kuzatish uchun nazoratchilar va boshqa kishilar kirgan paytda o'qituvchi “g'aflatda” qolmasligi lozim. Bunday paytda o'qituvchi, avvalo, o'z o'quvchilari oldida sinovdan o'tadi. O'sha chog'da o'qituvchi hovliqib, shoshilib qolsa, jahli chiqsa, o'z hulqini o'zgartirsa, o'quvchilar oldida uning qadri ketadi. Aksincha, muallim bunday hollarda o'zini mag'rur tutsa, darsni odatdagidek o'taversa, bolalarning hurmatini qozonadi. O'quvchilar bunday voqealarni uzoq esda qoldiradilar, gaplashib, o'rtoqlariga aytib yuradilar. U katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'ladi.

- **O'qituvchilik vijdoni**- vijdon kishining o'z hatti-harakati, qilmishi, yurish-turishi uchun odamlar, jamoatchilik oldidagi mas'uliyat tuyg'usidir. U diyonat, insof, halollik, sofdillik degan ma'nolarni ham bildiradi. Abdulla Avloniy: “Vijdon deb ruhimizga, fikrimizga ta'sir qiladurg'on hissiyot, ya'ni sezuv-tuymakdan iborat

ma'naviy quvvatni aytiladur” deb ta’rif bergan edi. Pedagogik faoliyatda o’qituvchining vijdoni ta’lim-tarbiya jarayonida axloqiy yo’l-yo’riqlarni va kasbiy burchni qanday bajarayotganini nazorat qiluvchi ma’naviy kuchdir. Vijdonli o’qituvchi kechirimli bo’ladi. Agar u ta’lim berayotgan bolalarning bilimi past, xulqida qusrlar, kamchiliklar uchrayotgan bo’lsa, bundan o’qituvchi vijdonan qiynaladi. O’qituvchining vijdonini faqat uning o’zigina nazorat qiladi. Ta’lim-tarbiya ishlarning samaradorligi faqat o’qituvchining o’ziga emas, balki, ota-onalar, kasbdoshlari bilan hamkorligiga ham bog’liqdir. Haqiqiy pedagog kasbdoshi yoki o’qituvchisi sodir etgan qo’pollikdan ham afsuslanadi, hijolat chekadi. Bunday hissiy holat bolaga kuchli tarbiyaviy ta’sir etadi.

- **Talabchan va adolatli bo’lish** – o’qituvchining talabchanligida uning bola shaxsiga chuqur hurmati, bolaning kuchi, qobiliyati, imkoniyatlariga bo’lgan ishonchi ifodalanadi. Bu haqiqiy insonparvarlikning namoyon bo’lishi, ya’ni rivojlanayotgan bola shaxsi to’g’risida, jamiyat uchun foyda keltira oladigan barkamol kishini tarbiyalash to’g’risida g’amxo’rlikdir. Adolatlilik insoniylikning asosi hisoblanadi. Odobli va insonparvar bo’lish uchun adolatli bo’lish zarur, Adolat boshqa kishilarga muomalamunosabatda namoyon bo’ladigan fazilat.

Hozirgi zamon fan va texnikasi jadal sur’atda rivojlanayotgan, zamonaviy axborot texnologiyalarining salmog’i keskin oshayotgan bir davrda o’qituvchi pedagogik mahoratini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Agar, ilgari fanning biror sohasida ro’y berayotgan yirik kashfiyot qariyb o’n besh yillik samarali va kishi zo’rg’a ishonadigan voqea hisoblangan bo’lsa, hozir har yili, hatto har oyda fan, texnika sohasida yangi kashfiyotlar yaratilmoqda, bilimlarning ilgari noma’lum boigan yangi yo’nalishlari maydonga kelmoqda. Kishilarda bilimga bo’lgan intilish beqiyos darajada o’sib borayotir. Shuning uchun hozirgi kunda o’qituvchi faqat o’z fani bo’yicha emas, balki o’z faniga yaqin bo’lgan sohalardagi yangiliklarni bilishi talab etiladi. XXI asrga kelib o’qituvchining vazifasi yanada takomillashib bormoqda. Endilikda global o’zgarishlar, fan-texnika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kun sayin rivojlanib borishi o’qituvchida yuksak mahoratni, o’tkir irodani, psixologik quvvatni, chuqur bilim va mulonazali bolishni talab qiladi. Ijodiy faoliyat olib boruvchi o’qituvchi faqatgina bolalarni muvaffaqiyatli o’qitish va tarbiyalash, ilg’or o’qituvchilar ish tajribalarini o’rganish bilangina cheklanib qolmasdan, tadqiqotchilik ko’nikma va malakalariga ham ega bo’lishi zarur. Hozirgi zamon o’qituvchisi fan va texnika taraqqiyotining eng so’nggi yutuqlaridan foydalanishi, o’z kasbiy faoliyatida yangi pedagogik texnologiyalarni unumli qo’llay olishi taqozo etiladi.

FODALANILGAN ADABIYOTLAT:

Malla Ochilov Muallim-qalb me’mori.

Tosh. “O’qituvchi” 2001

A.Xoliqov Pedagogik mahorat

Toshkent «Iqtisod-moliyachi» 2011